

Tentokrát se jedná o souhrnnou publikaci „Pražské jaro 1968“, čtenář zde nalezne kromě samotného textu zajímavé citáty, životopisy zajímavých osobností toho období. Rovněž jsem se pokoušel postihnout význam doby, co skutečně byl socialismus s lidskou tváří, a to nejen pro komunisty, zda měl šanci pokračovat v budoucnu, jestli byl komunismus sovětského typu reformovatelný. Těmito závažnými myšlenkami jsem také obohatil svůj rukopis. Je zde v neposlední řadě mnoho dříve tajných informací v souvislosti s ozbrojenou invazí a následujícími skutečnostmi. Chtěl bych za sebe poděkovat zahraničním politikům a osobnostem, kteří věnovali svou aktivitu a alespoň pasivní pomoc československému demokratizačnímu vývoji.

Úvodem se zastavím u období, kdy vládl soudruh Antonín Novotný. Nejdůležitější jsou vždy ekonomické problémy, neboť ekonomika je vždy a pouze nástroj politiky, a to jakékoliv, neboť pro lid je důležitá práce, a nikoliv politické svobody. Kolovaly zvěsti, že měsíce nebylo možné sehnat dětské plenky nebo dámské kalhotky, rakve, hřebíky, toaletní papír, maso. Lidé si ale zvykli v socialismu, že hned chybí to, hned zase ono. Socialističtí ekonomové nehledali příčinu ve vadném systému. Shodli se, že hlavní příčinou je nevhodná skladba československého průmyslu, příliš mnoho těžkého strojírenství. Sem plynuly investice a pracovní síly. Sem byli přiváděni obuvníci, čalouníci, holiči a samozřejmě také komerční inženýři, právníci, filozofové. Byla to padesátá léta s nejistou mezinárodní situací. Tato ekonomická koncepce na bázi železa a strojů, příznačná pro první sovětské pětiletky, je základní pravidlem pro budování socialismu. Později na konci padesátých let již nebyla válka (potenciální válečný konflikt mezi Východem a Západem, v textu míněno obecně) aktuální, ale armáda zůstávala prioritním požadavkem ekonomiky. Těžký průmysl stále stravoval většinu vyrobených hodnot, strojírenství vyžadovalo stroje, hutě a elektrárny a ty znovu další stroje a další hutě. Prostě začarovaný kruh, výroba pro výrobu.

Dalším fragmentem je kvalita výroby. Na trhu, kde je zboží nedostatek, rozhoduje počet výrobků. Zákazník je bezmocný, musí vzít to, co je na trhu. Zde vidím jednoznačnou absenci trhu v dnešním smyslu, nabídka musí saturovat (uspokojovat) poptávku. Československý export je již od konce čtyřicátých let směřován do SSSR a ostatních socialistických zemí. Trhy socialistických zemí jsou velké, ale nenáročné.

Země hladovějící po zboží vezmou i výrobky, které mají daleko do světové úrovně. Taková ekonomika má bohužel dvojí tvář, výrobky běžného standardu podobného pro domácí trh se exportuje na Východ a kvalitnější produkce na Západ. Ale v této ekonomice horší produkce převažuje a udává tón v konečném důsledku. Západní trhy akceptují československé zboží neochotně a jen za nízké ceny, a to v případech konjunktury.

Lépe na odbyt jde přírodní bohatství než zboží. ČSSR a SSSR jsou jediné země v Evropě, které exportují surové dřevo. Je mnohem výhodnější je zpracovat ve vlastních továrnách, export je příliš drahý, ale nutný. Za něj se nakupuje západní technika. Tedy také export se stává zátěží vývoje životní úrovně. Hospodářská situace na konci Novotného éry nebyla vůbec dobrá a nesvědčila o dobrém vedení společnosti. Československo utrpělo nejmenší válečné škody ze všech zúčastněných zemí druhé světové války, nicméně nelze říci, že by si svůj náskok udrželo. Lidé však spatřovali obtíže nejen v ekonomice, i když ta nebyla vůbec dobrá na konci šedesátých let^I.

Všichni zřetelně viděli rozdíl mezi sliby a činy a věděli, že se jim neříká pravda. Zásady sociální rovnosti a spravedlnosti považovali za pouhou frázi. Byl tu především rozpor mezi komunisty a těmi ostatními. Denně se přesvědčovali, že stranická legitimace znamená víc než odbornost, než pracovitost nebo přímý charakter. S občanskou nerovností vládl pouze její zdánlivý opak – rovnostářství. Nepatrný rozdíl v odměňování pracovníka pilného a lenivého mělo bohužel fatální morální a hospodářské následky^{II}.

V této souvislosti je nejvíce adekvátní výpověď z NDR asi z poloviny sedmdesátých let. KGB nejvíce zajímal vliv nepřátelské ideologie na občany NDR, plynoucí ze západního vysílání a z návštěv západoněmeckých občanů. K existujícímu zřízení se nepřátelsky staví 500 000 občanů. V roce 1975 65 % všech hlášení z bezpečnostních služeb sovětského bloku pocházelo od Stasi, například i tajné východoněmecké průzkumy veřejného mínění. V jednom takovém průzkumu provedeném mezi továrními dělníky v roce 1974 dvacet procent považovalo přátelství se SSSR za svazující a přinášející větší užitek SSSR než NDR. Většina dotázaných tvrdila, že neví, co znamená fráze „dosáhnout vlády dělnické třídy“^{III}. Dále patřily odpovědi typu:

Vláda dělnické třídy je v pořádku (teoreticky), ale jaká je v praxi? Je to jen slogan. Spravedlnost pro každého dělníka, nejen pro nově vytvořenou privilegovanou skupinu.

Vezmeme-li v potaz opatrnost dotazovaných ve vyjadřování politicky nesprávných názorů, byla skutečná úroveň nespokojenosti mnohem vyšší ^{IV}.

Novotného éra propustila většinu politických vězňů, ale stále fungovala tzv. třídní justice a nerovnoprávný vztah mezi žalobcem a obhájcem, na 3000 prokurátorů a soudců bylo 750 obhájců. Období umělé vykonstruovaných procesů a drastických rozsudků bylo téměř pryč, ale předpokladem pro jakoukoliv vedoucí funkci byla stále stranická legitimace. Kádrová politika stále rozdělovala občany na dobré a špatné. Kultura dosáhla řady úspěchů, romány Škvoreckého, Kundery, divadelní hry Havla či filmy mladých tvůrců, např. Formana, oslovily přemýšlivé občany, i když nebyly politicky motivovány ^V.

Vzniklo tak hnutí komunistických intelektuálů, kteří se chtěli vydat na cestu nápravy chyb minulosti, ale až do roku 1968 si spisovatelé ve svém vlastním svazu nedokázali udělat demokratický pořádek. Likvidace marxisticky orientovaného časopisu Květen byla ranou pro svazácky vycištěnou mladou generaci spisovatelů. V roce 1965 byl zlikvidován nemarxistický časopis Tvář. Byla zde také neoficiální kultura: surrealisté, katolíci, abstrakcionisté. Žili v ústraní, skeptičtí k moci, od které nic nečekali, začínají zde Jiří Kolář, Václav Havel, Bohumil Hrabal a jiní. Převládal v nich liberalizační trend. Filozofové se koncentrovali na problém národního vědomí, filozofie člověka jako přesun pozornosti z globálních a neosobních determinací člověka (odpovědnost, smysl života, tragické aspekty v rámci přeměny dějiny) ^{VI}.

Dále literární historici a filozofové v první polovině šedesátých svedli boj o dílo Franze Kafky. Problém sebezničení člověka je přípustitelný i v socialismu (v každé diktatuře). Kafka se stal téměř univerzálním klíčem ke všem problémům, ale určitě tím nezačalo Pražské jaro 1968, jak se to snažil vnutit soudruh Švestka z ideologického výboru ÚV KSČ v roce 1969 ^{VII}.

Po roce 1948 byl vytvořen Svaz spisovatelů, kde mohli vstupovat jen členové strany. Po roce 1956 na II. sjezdu spisovatelů zazněl básníky Seifertem a Hrubínem požadavek osvobodit žalářované spisovatele. Roku 1959 vyšel Škvoreckého román

Zbabělci. Například Jiří Hájek román nejprve vynesl do nebe, ale po obdržení stranické direktivy ho roznesl na kopytech. Od roku 1962 mohli do Svazu spisovatelů vstupovat i nestraníci. Když vyšla kritická studie od Doležala a Lopatky Dvacet let české literatury, byl časopis Tvář označen za semeniště s katolickou tendencí a vedením Svazu spisovatelů zastaven v roce 1965. Mladí členové Svazu podali návrh na podporu sovětských spisovatelů Sinjavského a Daniela právě odsouzených v SSSR. Kundera hlasoval proti. I přes odpor funkcionářů Svaz spisovatelů odhlasoval rezoluci a zaslal jí do Moskvy. Svaz spisovatelů po VI. Sjezdu v roce 1967 byla jediná organizace, která se vymkla z mocenské reglementace. Vaculík, Petr Klíma, Milan Kundera, Pavel Kohout, ti všichni řekli nahlas to, co již věděl skoro každý. V těchto systémech, pokud se má něco změnit, je třeba říct veřejně samozřejmou pravdu o povaze moci. Předseda vlády Černík až po srpnu řekl: „Revolta bez teorie. Co je socialismus, co je a co není svoboda, seberealizace člověka, odcizení, co je manipulace“. Chyběly věcné analýzy fungování systému, hodnoty populace, analýzy našich skutečných zahraničně – politických vztahů^{VIII}.

Novotný udělal zásadní chybu, když pojmenoval slovenské členy za nacionalisty. Tím sjednotil Slováky a české kritiky. V lednu 1968 byl zvolen Dubček na Novotného místo. Již před pověstným stranickým hlasováním navštívil sovětský vůdce Prahu, s tím, že nebude podporovat Novotného (Bez obalu mu Brežněv řekl, ať si svou situaci vyřeší sám). Bylo to tehdejší sovětské vedení, které doporučovalo za nového československého vůdce – prvního tajemníka mladého člověka se vřelým vztahem k Sovětskému svazu, především Slováka. Režim před lednem 1968 byl podle tehdejších průzkumů nejpříjemnější od února 1948. Ještě v prosinci 1967 se Novotný neúspěšně pokouší o vojenský puč. Dubček odvolává Mamulu z BBO ÚV KSČ 5. 1. 1968. Dále z důvodu pokusu Novotného o vojenský puč odvolává Dubček dvacáté výročí vítězného února přehlídku lidových milicí^{IX}.

Převládala skepse na počátku Dubčkovy éry u širších občanských vrstev a nestraníků, ale již o dva týdny později šla jeho oblíbenost strmě nahoru. Již od počátku ledna 1968 zaznívaly nejen z úst prvního tajemníka projevy, které upozorňovaly na důležitý pozitivní okamžik v historickém vývoji v podobě nastolení komunistické diktatury podobně jako předchozí vůdci, ale současně mohli posluchači slyšet první reformně motivované myšlenky vedoucích funkcionářů.

Například o lednovém plénu prohlásil Dubček:

„Myslím, že zvítězilo správné a progresivní stanovisko, že minulé hodnoty nemůžeme zachovat jen tím, že je budeme neustále obhajovat, ale především tím, že se zpříma podíváme do očí novým problémům a budeme je řešit nově, tvořivě, na úrovni, jakou naše dnešní skutečnost vyžaduje.“

Poté se Dubček zabýval problémy ekonomiky, řízení, národnostní politiky, kultury, mladé generace. Především nadchla pasáž o zásadách, podle nichž chce strana řídit společnost:

„V posledních letech u nás opět zesílil z minulosti přežívající pohled na stranu jako univerzálního správce společnosti, jako na sílu, která místo politického vedení mnohokrát autoritativně rozhoduje i o nežádoucích, dílčích, nepodstatných otázkách našeho života, která přijímá usnesení závazné ne pro komunisty, ale pro všechny instituce místo toho, aby je získávala pro tvorbu i plnění politiky strany. Musíme nalézt cestu, jak řešit, jež se nakupily, střízlivě, věcně a odvážně, ale zejména uvážlivě. Jediným prostředkem, jak zabránit určitým krajnostem, jež se i nyní přirozeně a zákonitě objevují, je pozitivní práce stranického organismu. Jiná cesta k jejich skutečnému překonání není.“

Aktivní byli také další významní funkcionáři nového vedení KSČ, například Josef Smrkovský. Starý lidový komunistický politik, v padesátých letech odsouzený v rámci represí v komunistické straně. Mimo jiné také z důvodu své neoblíbenosti u sovětských soudruhů. Z jeho prohlášení o osvobození Prahy rudou armádou. Podle něj šlo pouze o politickou nutnost. V polednovém vedení se stal ministrem lesního hospodářství. A právě v lednu 1968 zveřejnil nejméně ve dvou klíčových denících (Rudé právo, Práce) své názory k minulé a budoucí socialistické politice. Vycházel z podobných východisek jako Alexander Dubček. Tedy z vítězství komunistického proudu v československé společnosti v únoru roku 1948. A směřoval obdobně jako československý vůdce k sebekritickému přístupu ohledně předchozí socialistické politiky. Ve svém článku „Jak nyní dál“ se mimo jiného zabýval vztahem k inteligenci. Ukažme si pár zásadních myšlenek k tomuto významnému tématu socialistické politiky:

„Revoluční dělnická strana byla vždy spojením dělnického hnutí s vědeckým socialismem. I to patří k nejlepším tradicím naší strany. V jejich řadách bojovalo a za její ideály položilo život nemálo nejlepších duchů české a slovenské vědy, literatury a umění, učitelé, lékaři atd. A dnešní éra vědeckotechnické revoluce, v níž nepříjemně zaostáváme, vyžaduje spojení tvůrčích sil dělnické třídy, rolnictva a inteligence více než kdy jindy.

Prostě: nešlo-li v minulém století založit a budovat revoluční dělnickou stranu bez Marxe a bez Lenina, tím méně lze budovat socialismus bez vědy, bez inteligence v roce 1968!!! Proto je vyvolávání jakékoliv nedůvěry mezi dělníky a intelektuály nemístné a pro věc škodlivé.“

S počáteční reformní aktivitou vedoucích funkcionářů KSČ se začala ukazovat progresivnost také u intelektuálů. Začaly znovu vycházet „Literární listy“ svazu československých spisovatelů zastavené v předchozím roce na zákrok vůdce Novotného. A potrestání spisovatelé se mohli vrátit ke své záslužné činnosti.

Zejména rozhovor s předsedou svazu československých spisovatelů profesorem Eduardem Goldstückerem 22. února 1968 odstartoval reformní a v mnohých případech demokratickou aktivitu autorů publikujících nejen v tomto periodiku. Stručně se podívejme na to, čeho se týkal tento rozhovor.

Především Svaz československých spisovatelů formou svého předsedy projevil přinejmenším uspokojení s reformním pojetím nové komunistické politiky v Československu formou dopisu 24. ledna 1968 ústřednímu výboru. Profesor Goldstücker také poukázal na vysokou inteligentní úroveň KSČ v historicko – společenském smyslu a projevil jí značnou podporu. Řekl doslova:

„Naše komunistická strana je jednou z mála revolučních dělnických stran, které se v celé své historii mohou chlubit tak rozsáhlou a tak významnou účastí výkvětu inteligence ve svém boji. Na tuto tradici jsme hrdí a chceme jí rozvíjet.“

Posléze zmínil budoucí náplň Literárních listů, kterou viděl v návaznosti na čtvrtý sjezd československých spisovatelů včetně vystoupení některých spisovatelů a umělců proti předchozímu režimu. Závěrem vytkl jednoznačný souhlas s aktuální politikou ÚV KSČ.